

>>>

[Technověda a její cíle]

20. 9. 80

Nahodilost techniky (a techno-vědy): rozšíření poznání se stalo vedlejším produktem při dosažení předem stanovených cílů; ta „stránka“ skutečnosti, která nás *vede* a která nám dává *pokyny*, byla odsunuta na periferii nebo byla vůbec zapomenuta. Pro technovědu neexistují žádné „příkazy“ („ty máš“, „ty nemáš“, „ty nesmíš“); **tj.** věda podnikne vše, co podniknout může, a podrobuje to jedinému kritériu – pragmatickému (je nám to užitečné?).

800920

<<<

>>>

[Socialita a svoboda]

21. 9. 80

Oblast *sociality*: panství (ovládnutí, vláda) nad přírodou – jeho subjektem není jednotlivec, ale společnost (event. stát). Posunutí významu slova „svoboda“: „svoboda“ státu na účet nejenom ovládnutí přírody, ale také a hlavně na účet ovládnutého, ujařmeného člověka. Socialita má tedy dvojí, podvojnou funkci: osvobozuje člověka, ale zároveň jej může zotročovat.

800921

<<<

>>>

[„To čtvrté“ (ryzí nepředmětnost) a reflexe našeho vztahu k němu]

I. „to čtvrté“

- a) zájem – zaujetí – zajetí (jen česky; ale *inter-esse* – radikálně *mezi* objektem a předmětem [mezi daností a tím, co být má])
- b) „*filosofia*“ jako *touha* po moudrosti, ne moudrost sama (ta je vyhražena bohům)

II. jak můžeme reflektovat, myšlenkově zprůhledňovat a tak se zmocňovat (event. být zmocňováni k tomu), promyšleně ovládat svůj vztah k „tomu čtvrtému“? Lze mluvit o „praxi“ ve vztahu k „tomu čtvrtému“ analogicky, jako mluvíme o praxi ve vztahu k danému světu (ke světu daností, předmětností)? Do jaké míry platí tato analogie?

- a) v běžné praxi měníme jednak svět kolem sebe, jednak samy sebe; když podrobně analyzujeme a popíšeme po všech stránkách povahu této praxe, ukáže se problematičnost i našeho pojetí předmětnosti, jakož i našeho pojetí kauzality atd. Ale zůstává tu mez, která tímto zproblematizováním není odstraněna: člověk se uskutečňuje proti (na-proti) světu, ne jako jeho (vý)květ, nýbrž z jakéhosi protestu, vzdoru proti němu. V této negativitě však

nemůže být skutečný kořen jeho bytostné povahy, jeho bytostného určení; proto musíme uznat, že se člověk uskutečňuje nejenom v tomto vzdorném (vposledu) vztahu ke světu kolem sebe, ale také ve vztahu k „tomu čtvrtému“, které do toho světa nenáleží a nemůže do něho být zahrnováno. Základním vztahem k „tomu čtvrtému“ je naslouchání a poslušnost. Ale i naslouchání, a tím spíše poslušnost je už jistou aktivitou, jíž jdeme vstříc tomu, co nás oslovuje a co je pro nás výzvou. A tuto aktivitu můžeme reflektovat. Protože každá reflexe je myšlením a protože každé myšlení má své předmětné konotace, musíme být na pozoru, abychom nereflektovat své zkušenosti s kontaktem s oním „čtvrtým“ takovým způsobem, že bychom spojovali některé stránky oslovujícího „čtvrtého“ s něčím jakkoliv předmětným. K tomu cíli musíme trénovat své „nepředmětné“ myšlení. Předmětné myšlení se ovšem dopouští chybných postupů a kroků i tam, kde reflektujeme svou běžnou praxi v rámci (také) předmětného světa. Ale nacvičit si jiný myšlenkový přístup není snadné a stává se to zřejmějším (jako úloha), když je tato úloha radikalizována: totiž když „předmětem“ naší reflexe nebudou zkušenosti kontaktu se světem předmětným, nýbrž zkušenosti kontaktu se světem nepředmětné skutečnosti (totiž: ryzí nepředmětnosti).

(4. 10. 80, 10.45)

801004

<<<

>>>

[„To čtvrté“ (ryzí nepředmětnost) a jeho skutečnost]¹

„To čtvrté“ je vlastně „to první“, bylo pouze zapomenuto, opomenuto. Ale v jakém smyslu je „tím prvním“, to se teprve musí ukázat. Vše skutečné je podstatně vázáno na „to první“ a má v něm svůj zdroj a základ. Aby se to náležitě vyjevilo, je třeba se zabývat povahou toho, čemu říkáme skutečné, skutečnost. Skutečné je to, co ústí ve skutek; nebo také to, co působí (německy: wirklich ist, was wirkt). Co je to působení a jak může něco působit? Když spadne kámen na skleník anebo když kroupy zasáhnou obilí před sklizní, je to jeden druh působení. Když jiskra zapálí suchou trávu podél trati a pak les, je to jiný druh působení. Když do nasyceného roztoku vložíte malý krystal a ten začne růst, je to další druh působení. Když první člověk vynalezl princip kola a užití kola se pak rozšířilo, je to zase jiný druh působení. Od setrvačnosti se liší nákaza, od nákazy se liší přesvědčivost modelu, vzoru, a ještě něčím jiným je přesvědčivost argumentu, myšlenky. – V jakém smyslu můžeme mluvit o „tom čtvrtém“, resp. o „tom prvním“ jako o skutečnosti? Jak působí tato „nepředmětná skutečnost“? Je zdrojem všeho dění, a protože dění je založeno na událostech a událostnosti, je zdrojem všeho událostného dění. Všechny ostatní typy působení jsou možné pouze na tomto událostném základě, tj. na tom

¹ Celý záznam je v rukopise přeškrtnut; srv. jeho částečně upravený přepis ve strojopisném bloku myšlenkového deníku z r. 1980 (80/049). – Pozn. red.

základě, že se něco děje. Jedna událost může narážet na druhou nebo na ni navazovat jen za předpokladu, že se sama děje a že se s nějakou jinou dějící se událostí setkává, střetá. Proto se povaha dění musí stát jedním z hlavních našich témat; a to znamená, že se musíme zabývat událostí jako strukturou. A tady se musíme od samotného počátku vynasnažit uvarovat nejvážnějšího omylu, totiž že strukturu události (a později strukturu subjektu) pojmem jako strukturu veskrze předmětnou nebo alespoň zpředměnitelnou. Událost je podstatně celkem, který prochází vnitřní (nejenom vnější) proměnou: z „čehosi“ nepředmětného se stává „cosi“ předmětného, nepředmětné se zpředměňuje, vnitřní se zvnějšňuje, to, co *ještě* není, se stává čím *nyní* jsoucím a poté čím *si*, co už bylo, co odešlo, přešlo, co *už* není. Vše jsoucí v sobě nese složku toho, čím *ještě* není, složku toho, čím *už* není, a složku právě jsoucího. V tom smyslu o nepředmětné skutečnosti nemůžeme mluvit jako o jsoucí, o jsoucnu, protože v sobě tyto tři složky nezahrnuje, ale je ryzí nepředmětností, tedy ryzím tím, co „ještě není“, ryzí budoucností. Ale i tento výměr musíme ještě upřesnit a vymezit alespoň negativně (pozitivně to není možné, protože pozitivní vymezení se nutně opírá o předmětná určení, a to v našem případě zůstává z principu vyloučeno).

4. 10. 80, 17.25

801004

<<<

>>>

[Totalita světa a ryzí nepředmětnost]

(Při čtení Strassera, *Der Begriff der Welt in der phänomenologischen Philosophie*, str. 151 nn.)

² Požadavek „absolutně objektivní světové struktury“ (155) musíme odmítnout, protože musí nutně skončit v naprosté subjektivitě. Pokud chápeme svět jako souhrn (totalitu) všech předmětných skutečností (event. přesněji: všech skutečností, které mají svou předmětnost, svou předmětnou stránku, aniž by bylo nutno je na ni redukovat), pak je takový svět vlastně založen či spíše zakládán (postupně a vždy znovu) reagováním jedněch událostí na druhé (jiné). Dvě (anebo nekonečný třeba počet) události, které jsou do sebe uzavřeny a nereagují na žádnou událost jinou, nemohou nikterak tvořit „celek“, a tím méně nějaký „svět“ jako totalitu všech (obou) událostí. Taková totalita by mohla být postavena jenom na nějakém efektivním základě, na nějaké *akci*, jejíž jednou funkcí by byla právě ona integrace, totalizace původně individuálního, resp. různého a odděleného.

My ovšem víme, že každá událost je někde zakotvena, že má (musí mít) svůj zdroj, svůj původ. A tento původ je „někde“ v ryzí nepředmětnosti. To s sebou nese tu svízele, že o tom nemůžeme předmětně nic vypovědět. Mohli bychom připustit, že totalita světa má svůj základ (zdroj) v ryzí nepředmětnosti, ale tím bychom si nic nepomohli, protože taková totalita by *eo*

² S. Strasser, *Der Begriff der Welt in der phänomenologischen Philosophie*, in: *Phänomenologische Forschungen*, 1976, č. 3 (*Phänomenologie und Praxis*), str. 151–179. – Pozn. red.

ipso musela být jakousi událostí (resp. celou „galaxií“ událostí), totiž totalizací, neboť z ryzí nepředmětnosti by se musela zvnějšnit, zpředmětnit. A jestliže totalita světa musí být chápána geneticky, musí být chápán geneticky i sám svět, protože bez totality není možný, svět sám se musí totalizací ustavit. (Na tomto místě není vhodné se zastavovat u několikavrstevnosti takového ustavení postupně totalizacemi na různých rovinách.)

6. 10. 80, 9.45

801006

<<<

>>>

[Svět jako soubor vzájemných reakcí událostí na sebe]

Svět ovšem můžeme chápat také jako horizont, ale pak jej nutně chápeme jako atribut subjektivity nebo alespoň jako subjektivně „značený“, tedy jako „osvětí“ (Umwelt, Eigenwelt). V tom smyslu je ovšem osvětí jenom aspektem světa, resp. je jistým zpracováním tohoto aspektu. Tady je místo, na němž musíme být radikálnější, než byl Husserl. Subjektivitu musíme zbavit výlučné závislosti na člověku, ba musíme něco z ní zachytit ještě i tam, kde se vlastně už rozkládá; pod subjektivitou musíme vidět to podstatnější z ní, totiž subjektivnost. Subjektívni pak není jen (subjektivní) myšlenka, nýbrž každá akce a každá reakce. Způsob, jak události navzájem na sebe reagují, nejenom tyto události integruje jako takové, ale činí z nich něco nového, proměňuje je – a zejména k nim přidává a na nich a z nich buduje události další, nové a eventuelně celkovější, komplexnější, celé regiony událostí atd. Svět *je* vlastně spíše souborem vzájemných reakcí nejrozmanitějších událostí na sebe než souborem těch událostí samotných. Součástí a složkou světa není událost sama o sobě, ale to, jak se „jeví“ jiným událostem a jak se „jeví“ reakce těchto událostí na to, jak se jim „jevila“ ona sama. A mluvíme-li tady o tom, jak se něco „jeví“, nemáme tím na mysli pouze to, jak se to jeví nám (např. vůbec lidem nebo určitému lidskému společenství atd.), nýbrž jak se to jeví různým událostem a societám událostí nejrozmanitějšího druhu a nejrůznější úrovně, komplikovanosti atd. atd.

(6. 10. 80, 11.30)

801006

<<<

>>>

[Možnost přístupu k „tomu čtvrtému“ a empirismus]

Jaké jsou možnosti ujasnění a myšlenkového přístupu k problematice „toho čtvrtého“? Příklad Humova východiska (ostatně analogického všemu empirismu a také pozitivismu a neopozitivismu): impresie „přímé“ a impresie „odvozené“ (impresie z idejí, nikoliv z „věcí“). Vposledu se naše impresie vztahují k „věcem“ (event. „příčinám, o nichž nic nevíme“)

prostřednictvím smyslových orgánů (stará zásada: *nihil est in intellectu, quod non antea fuerit in sensu*). Protože se však nemůžeme vykázat žádnými smyslovými daty poukazujícími k „tomu čtvrtému“, je možnost myšlenkového přístupu k „tomu čtvrtému“ popřena jako nelegitimní a nesmyslná. Můžeme uznat alespoň v nějakém omezeném rozsahu platnost takového postupu? Nemůžeme, protože stejná námitka platí, i pokud jde o tzv. „věc o sobě“. Chyba empirismu a pozitivismu není v tom, že zapomínají na nějaký obor skutečnosti, nýbrž že vůbec blokují skutečný přístup k jakékoli skutečnosti. (Vnitřně rozporný koncept tzv. „bezprostřední zkušenosti“, o něhož pak nelze vůbec přejít k něčemu, co taková „bezprostřední zkušenost“ zprostředkovává.)

9. 10. 80, 10.45

801009

<<<

>>>

[„To čtvrté“ a věda]

Obdobná situace je ovšem i ve spojitosti naší otázky s vědeckým přístupem a s vědou. (Srv. citát z Carnapa, str. 7 a násl. in: Risse, *Metaphysik*.)³ Vědeckému přístupu se zcela vymyká celý komplex problematiky „toho čtvrtého“. Příčinou je výlučná orientace vědeckých disciplín na předmětnou skutečnost, tj. jejich založenost na tzv. předmětném myšlení (což je takové myšlení, které intencionální předměty interpretuje vždy jako předměty v ontologickém smyslu). „To čtvrté“ se z principiálních důvodů nemůže stát předmětem vědeckého zkoumání, protože věda není vybavena ani metodami, ani obecně kompetencí, jaké jsou k tomu nezbytné. Již sama specializace vědeckých disciplín znemožňuje kompetentní „přístup“ k problematice „toho čtvrtého“, neboť specializace předpokládá specifikaci předmětu a k té dochází pouze ve sféře zvnějšnění, zpředmětnění (v ontologickém smyslu). A tím je „to čtvrté“ již pominuto a vyloučeno.

9. 10. 80, 16.15

801009

>>>

[Otázka a otevřenost vůči „tomu čtvrtému“]

Lidské myšlení se velmi často dostává do situací, které označujeme jako „otázku“ („tázání“) nebo „problém“ („problematizaci“). V otázce (tázání) se může (nikoliv automaticky, již prostě tím, že se „táže“, ale čímsi, co otázku zakládá a co jí poskytuje smysl a co poskytuje smysl tázání vůbec) mysl otvírat vstříc „pravdám“ (poznatkům, náhledům, přístupům, cestám atd.), jimiž původně nedisponuje a které ani nevyplývají z těch, jimiž disponuje (nýbrž naopak je

³ W. Risse, *Metaphysik. Grundthemen und Probleme*, München 1973, str. 7–8. – Pozn. red.

spíše staví do překvapivého světla, v němž se ukazuje jejich nezajištěnost, „nahodilost“ či přímo problematičnost). Tato otevřenost a připravenost k naslouchání, vyslechnutí a poslechnutí hlasu samotné pravdy (jako „toho čtvrtého“) je čímsi elementárně významným a nemůže být nikterak zaměňována za jakoukoliv myšlenkovou pozici (např. transcendentalismus, deismus, theismus, idealismus atd.). Jakékoliv ztotožnění „toho čtvrtého“ s čímsi určitelným a vymežitelným, daným, event. dosažitelným a snad „manipulovatelným“ nebo alespoň nějak uchopitelným znamená redukci nebo ztrátu oné otevřenosti. Proto ne každá otázka je „legitimní“, neboť každá otázka vždycky také něco tvrdí, „klade“. A v tomto „kladění“, v této „kladnosti“, „pozitivitě“ může být těžký zdroj mylnosti a scestnosti.

10. 10. 80, 7⁰⁰

801010

>>>

[Ryzí nepředmětnost jako předpoklad celkovosti světa]

Svět předmětných skutečností (= skutečností, které mají předmětnou stránku) sám o sobě netvoří jednotu, tj. není skutečným světem ve smyslu univerza, nýbrž může (a musí) se světem stát na základě aktivit zakotvených mimo sféru předmětných skutečností, tj. ve skutečnosti nepředmětné (v ryzí nepředmětnosti). Celkem se svět stává pouze na základě nepředmětné skutečnosti; bez ní nemůže být celkem (především ovšem proto, že ryzí předmětnost není možná a kon-krétum předpokládá nepředmětnost, která s předmětností vytváří celek, tj. jednotu; za druhé proto, že do světa jako celku nutně nepředmětnost náleží, že bez ní „svět“ nemůže být leč partikularitou – a tedy nikoliv celkem, nikoliv vsutku světem). Tím ovšem se ozřejmuje, že svět sám nemůže být předmětem vědeckého pojetí, že vědecký pohled („názor“) na svět je nutně pro sám svět slepý.

13. 10. 80, 13⁰⁰

801013

<<<

>>>

[Speciální vědy a konkrétní skutečnosti]

Problematičnost, resp. podmíněná oprávněnost speciálních věd, které si vymezují pole svého zájmu a svých zkoumání tak, že odhlížejí od skutečností jakožto celkových, jakožto celků, a soustřeďují se na „skutečnosti“ parciální, na určité vymezené obory skutečností, tedy např. na souvislosti geometrické, na „skutečnosti“ fyzikální, chemické, biologické, fyziologické, psychické, sociální, právní, politické, etické atd., se stává zřejmou, když kteroukoliv takovou speciální vědu přimějeme, aby se zabývala nějakým „konkrétem“ (tj. „pravým jsoucнем“) jako celkem. Pak se ukáže nejenom, že biologie si musí navyknout užívat poznatků chemických

a fyzikálních, ale že taková fyzika nemůže nikterak zaručit, že její teorie je s to vyčerpávajícím způsobem vyložit třeba povahu atomů, když je přece zjevné, že jí z principu a z podstaty věci uniká jejich „chování“ v živém těle apod. Nejsou všechny „přirozené jednotky“ skutečného světa vybaveny vším, jenom ovšem v různé míře zjevnosti? To je myšlenka Leibnizova, která bude mít ještě dlouho velkou váhu ve filosofických úvahách tohoto typu.

13. 10. 80, 15.15

801013

<<<

>>>

[„To čtvrté“ ve filosofii, jsoucí a bytí]

Poté, co jsme probrali způsoby přístupu k „tomu čtvrtému“, jak jsou charakteristické pro mýtus a pro náboženství a které dějinně předcházejí tematizaci „toho čtvrtého“ ve filosofickém myšlení, můžeme přejít k prvním typům přístupu filosofického. (Presokratici atd.) Aristotelova „*prima philosophia*“ (*próte filosofia*) vešla do evropského povědomí jako metafyzika. (Dějinný vznik – asi řazení knihovnické [Androníkos z Rhodu?]; obsahová nosnost pojmu.) *Fysis* = *natura*; proto metafyzika může být chápána (etymologicky) buď jako *post-physica* (*post naturalia*), anebo jako *trans-physica* (*supra naturalia*). V obou případech by však šlo o speciální disciplínu, tj. odbornou vědu, vydělitelnou v rámci filosofie. Možnost takové speciální vědy, totiž vědecké metafyziky, nepřestala být nikdy v dějinách evropského myšlení svrchovaně problematická. Podle Aristotela je předmětem této speciální filosofické disciplíny (o níž hovoří jako o vědě) jsoucí jakožto jsoucí. Jsoucí se nám však ukazuje vždy jako konkrétní jsoucno; proto předmětem metafyziky by bylo každé jsoucno, ovšem jenom pokud jde o to, že jest. Už tady vzniká vážná otázka, zda okolnost, že jsou, je všem jsoucnům opravdu společná a zda „jsoucnost“ všech jsoucen je stejná, resp. analogická. Jsoucnost někdy byla dokonce chápána jako pouhý výskyt – všechny vlastnosti charakterizují postačující měrou a zcela jednoznačně každé konkrétní jsoucno, ale nemohou mít vliv (a tím méně zahrnout) na to, zda takové jsoucno je vskutku zde, zda existuje, zda se vyskytuje vůbec a zda se vyskytuje *hic et nunc*. Zdálo se, že nutně musí každý takový případ jsoucnosti jsoucího (jsoucna) mít zvláštní zdroj a základ. A tento zdroj byl nazván bytím; každé jsoucno zakládá svou jsoucnost v bytí, bytí je základem jsoucnosti všeho jsoucího. Toto bytí bylo v metafyzické tradici chápáno jako nejvyšší jsoucno. Odtud myšlenka jsoucna, které není na nic dalšího odkázáno, které *jest* samo sebou a nepodílí se na ničem dalším, jest o sobě, pro sebe a sebou (*a se, pro se, per se*). Tím je uzavřen v jistém směru (smyslu) vývoj předmětného myšlení: to čtvrté se stává nejvyšším předmětem (ontologicky).

15. 10. 80, 7.45

801015

<<<